

UOT 37.

Lalə Zahir qızı Allahverdiyeva
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru
Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu

UŞAQLARIN İNFORMASIYA KOMMUNİKASIYA TEXNOLOGİYALARINDAN İSTİFADƏ VƏRDIŞLƏRİNİN FORMALAŞDIRILMASI YOLLARI

Лала Захир гызы Аллахвердиева
доктор философии по педагогике
Институт Учителей Нахичевань

ПУТИ ФОРМИРОВАНИЯ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАТИВНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ У ДЕТЕЙ

Lale Zahir Allahverdiyeva
doctor of philosophy in pedagogy
Nakhchivan Teachers Institute

THE WAYS OF THE FORMATION OF CHILDREN'S USAGE HABITUATIONS TO INFORMATION TECHNOLOGY

Xülasə: Müasir dövrdə texnologiyanın sürətli inkişaf etməsi texniki avadanlıqların günlük həyatımıza daxil olmasına səbəb olmuşdur. Uşaqların kompüterə, telefona və televizora marağı hədsiz artmışdır. Onların bu kimi texnoloji vasitələrə olan maraqlarının mənfi və müsbət təsirləri vardır. Məqalədə məhz bu məsələlərdən bəhs olunmuş, informasiya texnologiyalarından istifadə qaydalarına dair metodik tövsiyələr qeyd edilmişdir.

Açar söz: *informasiya texnologiyaları, internet, kompüter oyunları, məktəbli, asılılıq, sürətli inkişaf*

Резюме: В современный период стремительное развитие технологий стало причиной внедрения технических оборудований в нашу повседневную жизнь. Возрос интерес детей к компьютерам, телефонам и телевизору. Интерес к техническим средствам имеет положительное и отрицательное влияние. В статье говорится об этих вопросах, а также были отмечены методические рекомендации относительно правилам использования информационных технологий

Ключевые слова: *информационные технологии, интернет, компьютерные игры, школьники, зависимость, стремительное раз*

Summary: The rapid development of technology causes technical equipment to enter our daily life in modern times. Children's interest to Tv, computer and telephone has increased excessively. There are advantages and disadvantages of their interest to this technology. These matters are just mentioned in the article, methodical recommendations are for usage rules about information technology.

Key words: *information technologies, internet, computer games, student, rapid development, dependence*

Müasir dövrdə texnologiyanın sürətlə inkişaf etməsi nəticəsində günün tələblərinə uyğun olaraq kompüter və televizor həyatımızın ayrılmaz hissəsinə çevrilib. Lakin adları çəkilən cihazlardan istifadə nə qədər zəruri olsa da, hamımıza məlumdur ki, sağlamlıq hər şeydən vacibdir. Kompüter və televizordan ən çox istifadəyə meylli olanlar isə uşaqlardır. Uşaqların saatlarla televizora, telefona və ya kompüterə bağlı qalma-

ları onların sosial mühitlə əlaqələrini zəiflədir, bu kimi cihazlardan asılı vəziyyətə salır. Bu asılılıq yetkinlik yaşındakı uşaqlarda özünə qapılma, məktəb yoldaşları və ətrafına qarşı aqressiv davranışlara və digər xoşagəlməz hallara gətirib çıxarır. Buna görə də istər kompüterdən, istərsə də televizordan istifadə müəyyən çərçivədə olmalıdır.

Müasir həyatı internetsiz, televiziyasız təsəvvür etmək çətinidir. Məhz buna görə də

XXI əsr “İnformasiya və texnologiyalar” əsri adlandırılır. Sivil dünyanın bir parçası olan Azərbaycanda da informasiya texnologiyaları sürətlə inkişaf etmiş və etməkdə davam edir. Lakin bu onu deməyə əsas vermir ki, hər bir insan, xüsusilə məktəb yaşlı uşaqlar heç bir məhdudiyət olmadan bu texnologiyalardan istifadə etməlidirlər. İnternetin və televiziyanın uşaq orqanizmi və psixologiyası üçün mənfi və müsbət cəhətləri vardır. Təəssüf hissi ilə qeyd etmək olar ki, bunların mənfi cəhəti müsbət cəhətlərdən daha çoxdur.

Müsbət cəhət ondan ibarətdir ki,

- uşaqlar internet vasitəsilə kifayət qədər sürətli məlumat əldə etmək imkanına malik olurlar;

- tədris zamanı şagirdlər tarix, coğrafiya, ədəbiyyat və sair fənlərdən verilən tapşırıqları internetdən aldıkları məlumatlar vasitəsi ilə daha səmərəli və keyfiyyətli yerinə yetirirlər;

- öyrəndikləri məlumatlar uşaqların dünyagörüşünün, savadının artmasına səbəb olur. İnternet və televiziya uşaqlara onları maraqlandıran suallara cavab tapmaqda köməklik edir;

- yaxşı ilə pisi bir-birindən ayırmağa, fantaziyasının inkişaf etdirilməsinə, müxtəlif elmlər sahəsində yeni məlumatlar əldə etməsinə köməklik etməklə bərabər onların məntiqini, təfəkkürünü inkişaf etdirir, diqqətliliyi artırır.

Sadalana bu cəhətlər bir sözlə, hər bir uşağın inkişafına xidmət göstərmiş olur.

Mənfi cəhəti isə ondan ibarətdir ki:

- internetdən çox istifadə etdikdə bu, ilk növbədə, uşaqlarda kompüter asılılığı yaradır. Bu asılılıq da xəstəliyə çevrilir ki, bunu da narkomaniya, alkoqolizm və digər asılılıqla eyniləşdirmək olar. Bu asılılıq uşaqların səhhətinə ciddi surətdə zərər vurur;

- görmə qabiliyyətini aşağı salır, onurğa sütununun düzgün inkişafına mane olur, tənəffüs sistemində problemlər yaradır, baş ağrıları əmələ gətirir, yuxu pozulmasına, yorğunluğa və narahatlığa səbəb olur;

- uşaqların kompüterin və televiziyanın qarşısında çox vaxt keçirmələri onları dərstdən yayındırmaqla yanaşı dərslər hazırlamalarını arxa plana keçirir;

- həssas uşaqlarda döyüş və ölüm səhnələri ilə bol olan emosional kompüter oyunlarından və televiziya nümayiş etdirilən filmlərdən

sonra əsəbilik, aqressivlik, vurmaq, dağıtmaq, qəddarlıq və zorakılıq hissləri üstünlük təşkil edir. Bu hisslərlə yanaşı onlarda qorxu hissi də əmələ gəlir;

- televiziya və kompüter uşaqların, demək olar ki, ən yaxın dostlarından birinə çevrilir. Bu da bəzən uşaqların valideynləri, ailə üzvləri və dostları ilə çox az ünsiyyətdə olmasına səbəb olur. Ünsiyyətsizlik isə nitqin formalaşmamasına, həmçinin nitq qüsurlarının olmasına gətirib çıxarır. Uşaqlar qrammatik cəhətdən düzgün danışmamaqla öz fikirlərini aydın ifadə edə bilmirlər. Məsələn, son vaxtlar uşaqlar öz dostları ilə masa arxasına əyləşdikləri zaman birbaşa ünsiyyətdə olmaq əvəzinə mobil telefon vasitəsi ilə internetdən istifadə etməklə ünsiyyətdə olmağa daha çox üstünlük verirlər. Belə hallara nəinki uşaqlar, hətta böyüklər arasında da tez-tez rast gəlmək olar.

D. Mendeleev çox dəyərli və əhəmiyyətli belə bir fikir söyləmişdir: “Həyatda ziyanlı heç bir şey yoxdur, ziyanlı həcm var”. İstifadə edilən hər hansı texniki vasitədən müəyyən zaman çərçivəsində və səmərəli şəkildə istifadə edilərsə, onun yaradacağı mənfi hallar və göstəricilər də bir o qədər az olar. Məhz bu məqsədlə valideynlər diqqətli olmalı, övladlarına nəzarət etməlidirlər.

Uşaqda televizor və kompüter haqqında ilk yanlış məlumatı məhz valideyn yaradır. Əli yeni-yeni əşya tutan uşağın ilk oyuncağı telefon və kompüter olur. Uşaqlar buna əyləncə vasitəsi kimi baxır, müəllifi bilinməyən musiqilərlə sakitləşir, qorxunc cizgi filmləri ilə başlarını qatırlar. Valideyn isə öz işi ilə məşğul olur, uşağı nə ilə məşğul olursa-olsun, tək ona mane olmasın, - deyər düşünür. Bununla da uşaqda texniki vasitələrə yanlış yanaşma üsulu formalaşır.

Kompüterə, telefona və televizora olan asılılığının qarşısını almaq mümkündür. Bir çox hallarda uşaqların, xüsusilə, internetdən düzgün istifadə etməməsində valideynləri günahlandırmaq olar. Belə ki, bəzi valideynlər kiçik yaşlarından uşaqlarını mobil telefonla və kompüterlə təmin etməyə çalışırlar. İllər keçdikcə onlar uşaqlarını texnikanın son nailiyyətləri ilə zəngin olan telefon və kompüterlə təmin edilməsində daha da həvəsli olurlar. Sanki valideynlər bununla əlaqədar gizli rəqabət mövcuddur. Bu da

uşaqlarda kompüter oyunlarına marağı daha da artırmış olur.

İnformasiya kommunikasiya texnologiyalarına olan hədsiz maraq və asılılığı aşağıda qeyd edilən davranış göstəriciləri ilə tənzimləmək müsbət nəticələr verə bilər:

- valideynlər uşaqlarını qeyd etdiyimiz vasitələrdən hədiyyə almaqla sevindirməkdən maksimum dərəcədə yayınmalıdırlar;

- uşaqların maraq dairəsinə daxil olan məsələləri onlarla birlikdə müzakirə etməli və onlarla fikir mübadiləsi aparmalıdırlar;

- ünsiyyət zamanı uşaqların gün ərzində nə ilə məşğul olduqları ilə maraqlanmalı və özünün gördüyü işlər barədə də məlumat verməlidirlər;

- övladları ilə birgə zaman keçirməyə çalışmalı, çətinlik çəkdikləri vəziyyətlərdə onlarla birgə problemin həll olmasına çalışmalıdırlar;

- uşaqlara icazə verilməlidir ki, dostlarını evə dəvət etsinlər və dostları ilə daha canlı ünsiyyətdə olsunlar;

- xüsusilə kompüterdən istifadə etməsinə və televizor qarşısında əyləşməsinə məhdudiyət qoyulmalıdır.

Uşaqlıq dövrü insan həyatının inkişafında elə bir mərhələdir ki, uşaq bu dövrdə fiziki, emosional, intellektual və mənəvi cəhətdən inkişaf edir. "Həmin keçid dövründə kompüter və internetdən hədsiz dərəcədə istifadə isə uşaqların inkişafına çox mənfi təsir edir. Uşaqların fiziki inkişafı dövründə qeyd etdiyimiz cihazlardan çox istifadə hipodinamiya yaradır. Belə ki, kompüterdən asılılıq uşaqları real həyatdan ayırır, onları idman, musiqi və digər məşğuliyyətlərdən uzaqlaşdırır" (3, 273). Bundan başqa, kompüter arxasında olarkən ayaqüstü qidalardan istifadə edirlər ki, bu da onlarda artıq çəki və zəiflik yaradır.

Kompüter və televizor arxasında uzun müddət oturanlarda daha çox onurğa ilə bağlı problemlər də yaranır. İnkişaf dövrü keçirən uşaqlarda bu daha çox özünü büruzə verir. Belə ki, həmin uşaqların qaməti əyilir və müəyyən yaş dövründən sonra onurğalarında yırtıq və sürüşmələr əmələ gəlir. 3-6 yaş arasında olan uşaqların daha çox texniki vasitələrə meyli olduğunu nəzərə alsaq, qeyd etməliyik ki, məhz "4-6 yaşlı uşaqların fiziki inkişafında böyük dəyişikliklər əmələ gəlir. Onun skeletində kalsi-

um duzları artsa da, hələ sümüyün tərkibində elastiklik çox olur" (4, 60). Bununla bağlı digər məsələ isə görmə qabiliyyəti ilə bağlıdır. Kompüter arxasında uzun müddət oturmaq, monitorla lazımı - 70 sm məsafəni saxlamamaq nəticəsində görmə qabiliyyəti zəifləyir. Monitorda dəyişkən şəkillər, kiçik şriftli yazılar və işıq dəyişiklikləri göz əzələlərinin və torlu qişanın gərginliyini artırır.

Məsələnin digər tərəfi isə bu cihazlardan çox istifadə edən uşaqların emosional dəyişiklikləridir. Uşaqların aqressiv oyun oynaması, sürətli maşın sürmə səhnələri, döyüş və hərbi oyunlara üstünlük verməsi nəticəsində onlarda artıq həyəcan, stress və əsəbilik yaradır. Bu kimi oyunlarda uşağın qəhrəmanı onun şüuraltına daxil olur və müəyyən vaxtlarda uşaq həmin qəhrəmanın hərəkətlərini və davranışlarını təbiq etməyə çalışır. Bu cür uşaqlar evdə, məktəbdə lazımsız yerə qışqırır, sakit oynaya bilmir. Ətrafındakı insanlarla, hətta valideyn və müəllimlərlə belə kobud rəftar edirlər.

Azyaşlı uşaqlara gəldikdə isə həddindən artıq televizor izləyən uşaq sadəcə informasiya almağa alışır, praktik zəkası yaxşı inkişaf etmir. İki yaşında uşaqlar televizor qarşısında yalnız 20-30 dəqiqəyə qədər qısa cizgi filmləri və tərbiyəvi yönümlü uşaq proqramları izləyə bilər. Uşağın inkişafının ilk üç ilində həddindən artıq televizor izləməsi uşağın gec dil açmasına və ətraf mühitlə problemlər yaşamasına səbəb ola bilər. Bu yaş mərhələsində "...təfəkkürlə paralel olaraq uşaqda nitq də inkişaf edir. Uşaq danışmağı ətrafındakı adamlardan öyrənir. Bu dövrdə uşaqlarda böyük söz ehtiyatı toplanır" (4, 61)

İ.M. Seçenov qeyd edirdi ki, uşaq öz həyatının ilk 4 ilində olduqca çox şeylər öyrənir. Onun nitqə sürətlə yiyələnməsi də bununla əlaqədardır.

Uşaqla söhbət etmək, oyun oynamaq və xobbilər üçün zaman ayrıldığında uşaqlar televizor izləməkdənsə, valideynləri ilə vaxt keçirməyi daha çox istəyirlər.

Uşaqların bu vərdislərdən uzaqlaşdırılması, kompüter və televizordan müəyyən vaxt çərçivəsində istifadə etməsi məqsədəuyğundur. Lakin bunu tədricən və qəti qadağalar qoymadan etmək lazımdır ki, uşaqların psixologiyasına ciddi təsir etməsin. Onlara bu cihazlardan düzgün istifadə qaydaları və əsasən də lazımsız vaxt

itkiləri haqqında ətraflı məlumat verməklə meyil və maraqlarını başqa səmtə yönəltmək lazımdır. Bu vərdişlərin yaranmaması üçün uşaqlara valideynlər tərəfindən ciddi nəzarət edilməlidir. Ən əsas isə vaxt bölgüsüdür. Belə ki, gün ərzində kompüter və televizorlardan istifadə 6 yaşa qədər uşaqlarda 20-25 dəqiqə, 7-8 yaşlarda 40-50 dəqiqə, 12 yaşadək 60 dəqiqə, 12 yaşdan yuxarı uşaqlarda isə 2 saatdan artıq olmamalıdır.

Valideynlər uşaqlarının internet və televiziyaadan düzgün istifadə etməsinə nəzarət etməlidirlər. Onlar uşaqlarının saatlarla kompüter arxasına əyləşməsindən və televizora baxmasından narahat olmalıdırlar. Yaxşı olar ki, valideynlər övladları ilə ünsiyyətə daha çox vaxt sərf etsinlər. Həmçinin valideynlər uşaqlarının hansı televiziya verilişlərinə baxdıqlarına və hansı kompüter oyunlarını oynamasına nəzarət etməlidirlər. Uşaqlara internetdən biliyin artı-

rılması məqsədilə istifadə etməsini öyrətməli və buna həvəsini artırmalıdır. Hər bir valideyn bilməlidir ki, uşaqlar üçün ən əsas valideynləri ilə ünsiyyətdə olmaqdır. Valideynlər uşaqları ilə nə qədər çox ünsiyyətdə olsalar, bu, onların televiziyaadan və internetdən az istifadə etmələrinə səbəb olar.

Problemin aktuallığı. Texnologiyanın sürətli inkişafı kompüter, televizor və telefon kimi vasitələrdən istifadəni xeyli artırıb. Bu baxımdan qeyd edilən texniki avadanlıqlardan istifadənin müsbət və mənfi cəhətləri təhlil edilir.

Problemin yeniliyi. Uşaqların informasiya kommunikasiya texnologiyalarından istifadə vərdişlərinin formalaşdırılması yolları araşdırılır.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Məqalə valideynlər, müəllimlər, tərbiyəçilər həmçinin tədqiqatçılar üçün əhəmiyyətli olacaqdır.

Ədəbiyyat:

1. Axundov S., Həsənov A. Ailədə uşaqların əxlaq tərbiyəsi. Bakı, 1991.
2. Əliyev R.İ., Əliyeva G.B. Şəxsiyyət psixologiyası. Bakı: ADPU-nun nəşri, 2010.
3. Hüseynzadə R.L., Allahverdiyeva L.Z. Ailə pedaqogikası: Dərslük. Bakı: ADPU-nun nəşri, 2016.
4. Şirəliyeva G.A. Məktəbəqədər pedaqogika: Dərs vəsaiti. Naxçıvan: Əcəmi, 2017.

Rəyçi: *ped.ü.elm.dok., prof.* R.L. Hüseynzadə
Redaksiyaya daxil olub: 11.06.2018